

LASTESÕBRALIK EESTI

IGA LAPSE

LOEB!

Sotsiaaldemokraadid

Sisukord

Demograafiline olukord	6
Lapsed ja pered riigieelarves	7
Vaesusriski vähendamine	8
1. Esimese ja teise lapse toetuse ning üksikvanema lapse toetuse ühtlustamine 100- le eurole	9
2. Riikliku elatisabi ülempiiri tõstmine	10
3. Elatist mittemaksvate vanemate maksmisnõuete tõhustamine	11
4. Lastetoitude, piimasegude ning mähkmete ja hügieenitarvikute käibemaksu alandamine	12
Sündimustakistuste vähendamine	16
5. Kodu kättesaadavaks.....	17
6. Vanemahüvitise kaasajastamine	19
7. Viljatusravi kättesaadavuse parandamine	21
8. Lapsehoolduspuhkuselt tööturule naasvate vanemate diskrimineerimise vähendamine	23
Võrdsed võimalused	26
9. Igale lapsele huvihariduse kaart	26
10. Vaimse tervise abi iga lapseni	27
11. Koolitoidu toetuse tõstmine	29
12. Lasteaia kohatasu ülempiiri alandamine	30
13. Vanemaharidus ja paarisuhte toetamine	31
Kasutatud allikad	33

Lastesõbralik Eesti "Iga laps loeb!"

Sotsiaaldemokraatide plaan laste heaolu parandamiseks

Eesti tulevik sõltub inimeste kindlustundest luua peresid ja kasvatada lapsi. Aastakümnete jooksul on toimunud riskide ja vastutuse nihutamine riigilt ja kollektiivilt üksikisikule. Sellega kaasneb ebakindlus töös, väiksemad sotsiaalsed garantiid ning hariduse, tervishoiu, lastehoiu ja eluaseme kättesaadavuse suurem sõltumine sissetulekust. Riigi vastutuse vähenemine laste ja perede heaolu tagamisel võimendub negatiivselt igas järgnevas kriisis. Laste kasvatamise kulud tõusevad, sobiv kodu on paljudele peredele kättesaamatu ning töö- ja pereelu ühildamine nõuab üha rohkem pingutust.

Sündimus on langenud rekordmadalale tasemele ning lastega perede vaesusrisk püsib kõrge. Üha enam peresid tunneb, et laste kasvatamisega kaasnev vastutus on jäänud liiga suurel määral nende endi kanda. Kui tahame, et Eestis sünniks ja kasvaks rohkem lapsi, peame selle vastutuse ja koormuse ühiskonnana õiglasemalt jagama.

Sotsiaaldemokraatide plaani keskmes on laps, sõltumata sellest kui suur on vanemate sissetulek, millises piirkonnas ta elab või milline on peremudel, kus ta kasvab. Vastupidiselt konservatiivsetele erakondadele, kes keskenduvad peamiselt meetmetele, mis on suunatud laste sünnitamisele, on sotsiaaldemokraatide põhirõhk lapse turvatundel, võrdsetel võimalustel ja annete arendamisel. Kui iga laps Eestis on hoitud, on perede kindlus tuleviku ees tagatud ja lapsi sünnib rohkem. Maailmapraktika ja uuringud näitavad, et pikaajalist laste sündimust ei taga üksikud meetmed, vaid perede turvatunne laiemalt.

Täna ei ole laste võimalused ole võrdsed. Hariduslik ebavõrdsus süveneb ning liiga sageli sõltub lapse ligipääs huviharidusele, spordile, tervislikule toidule või vaimse tervise toele tema pere majanduslikust olukorrast või elukohast. Ühiskonna tugevus ei peegeldu ainult sündide arvus, vaid selles, kas iga laps saab kasvada hoituna ja arendada oma võimeid maksimaalselt.

Demograafilised muutused annavad sellele küsimusele erilise kaalu. Juba lähiaastatel alustab kooliteed tuhandeid lapsi vähem kui täna ning tööealiste inimeste arv kahaneb tulevikus märgatavalt. See tähendab, et tänased lapsed kannavad täiskasvanuna veelgi suuremat

vastutust Eesti ühiskonna toimimise eest. Me ei saa lubada, et nende potentsiaal jääb kasutamata.

Seetõttu peab perepoliitika olema terviklik. Pered vajavad kindlustunnet kogu lapse kasvamise teekonnal – alates turvalisest sünnikeskkonnast ja jõukohasest kodust kuni kvaliteetse hariduse, huvitegevuse ja kättesaadava tervishoiuni. Riigi roll on luua tingimused, kus pered ei peaks valima laste ja toimetuleku vahel ning kus laste saamine ei too kaasa majanduslikku ebakindlust ega tõrju tööturult.

Erivajadusega lapsed vajavad riigilt rohkem kui lubadusi — neile peab sobiv tugi olema kättesaadav õigel ajal ja õiges kohas. Praegu jäävad liiga paljud pered üksi ootama kohta rehabilitatsiooni, tugiisiku leidmist või sobivat koolikohta. Sotsiaaldemokraadid seisavad selle eest, et erivajadusega lapse vanem ei peaks oma lapse õiguste eest võitlema — see peab olema riigi kohustus, mitte vanema järjekindluse küsimus.

Lapsevanemlus on mõlema vanema vastutus. Täna langeb suur osa laste kasvatamise ja koduse elu korraldamise vastutusest endiselt naistele. See mõjutab otseselt nii naiste töövõimalusi, sissetulekut kui ka valmisolekut lapsi saada. Kui isad võtavad suurema rolli vanemahüvitisega kaetud perioodist ja osalevad aktiivselt laste kasvatamises, paraneb nii perede toimetulek kui ka laste heaolu. See loob ka naistele paremad võimalused töö- ja pereelu ühildamiseks ning vähendab ebavõrdsust.

Eestis kogevad tuhanded lapsevanemad, valdavalt emad, töökohal diskrimineerimist: neilt eeldatakse rohkemat, pakutakse vähem või jäetakse nad karjäärivõimalustest kõrvale pelgalt sellepärast, et neil on lapsed. Ühiskonna hoiakute ja töökultuuri lapsesõbralikuks muutumine eeldab nii tööandja vastutust kui ka õiguskaitset neile, kellega on ebaõiglaselt ümber käidud.

Sotsiaaldemokraadid usuvad, et laste heaolusse panustamine ei ole kulurida, vaid investeering: iga euro huvitegevusse, vaimse tervise toetusesse ja kvaliteetsesse haridusse hoiab hiljem kokku mitu eurot sotsiaaltoetuste, ravikulude, siseturvalisuse või kaotatud tööaastate arvelt. Meie eesmärk on vähendada perede koormust, suurendada turvatunnet ning tagada, et iga laps saab kasvada hoitud ja toetatud keskkonnas.

Sotsiaaldemokraatide plaan laste heaolu parandamiseks:

(I) IGALE LAPSELE HUVIHARIDUSE KAART

Virtuaalse kaardisüsteemi kaudu saavad 6–18-aastased lapsed riigi toel osaleda huvitegevuses – spordi-, muusika-, kunsti- või tehnikaringis.

(II) KODU KÄTTESAADAVAKS

Eesmärk on muuta kodu soetamine noorte perede jaoks teostatavaks: omafinantseering 0% ning pensioni II samba kasutamine lisatagatisena.

(III) TUGI ÜKSIKVANEMATELE, VASTUTUS MÖLEMALE VANEMALE

Eestis on peaaegu iga viies pere ühe lapsevanemaga ning enamasti on selleks ema. Ühtlustame esimese ja teise lapse toetuse ning üksikvanema lapse toetuse 100 eurole kuus ja tõstame riikliku elatisabi ülempiiri 300 eurole kuus. Elatisvõlgnikele rakendatakse rangemad täitemehhanismid — laps ei tohi kannatada sellepärast, et teine vanem oma kohustusest kõrvale hiilida üritab.

(IV) VAIMSE TERVISE ABI IGA LAPSENI

Vaimse tervise abi tõhustamiseks tuleb tagada koolipsühholoog igas koolis ja suurendavad vaimse tervise õdede arvu esmatasandil, et tugi jõuaks lapseni seal, kus ta igapäevaselt on. Lisaks kaitseme lapsi sotsiaalmeedia kahjulike mõjude eest.

VEEL ON OLULINE

- Vanemahüvitise kaasajastamine, sh isade suurem osalus
- Riiklikult toetatud viljatusravi kättesaadavuse parandamine
- Lapsehoolduspuhkusest tööturule naasvate vanemate diskrimineerimise vähendamine
- Koolitoidu toetuse tõstmine ja lasteaia kohatasude alandamine
- Õppelaenu põhiosa hüvitamise taastamine lapse sünni korral
- Vanemahariduse ja paarisuhte toe kättesaadavuse laiendamine

Demograafiline olukord

Viimastel aastatel on sündimus järsult vähenenud, püstitades järjestikuseid negatiivseid rekordeid. Sündimus on püsinud alla rahvastiku taastetasel (ca 2,1 last naise kohta) juba alates 1920. aastatest [1]. Eesti sündimus siirdus taastetasemest madalamale varem kui paljudes teistes Euroopa riikides [1]. Erinevalt Lääne-Euroopast jäi Eestis Teise maailmasõja järel ära "beebibuum", mistõttu oli sündimus 1950.–1960. aastatel üks maailma väiksemaid [1]. 1970.–1980. aastatel toimus sündimuse kasv, mis tipnes 1980ndate lõpus (üle 25 000 sünni aastas, TFR 2,26) [1]. 1990ndate ühiskonnamuutus tõi kaasa järsu languse, millele järgnes stabiliseerumine ja tõus 2004. aastal loodud vanemahüvitise toel ning uuesti 2017. aasta lasterikka pere toetuse reformi järel [1].

ÜRO 2024. aasta rahvastikuprognosi kohaselt väheneb Eesti rahvaarv sajandi lõpuks 828 000 inimeseni (-40%) [2]. Tööealiste (20–64) arv langeb praeguselt 800 000-lt umbes 400 000-ni. See toob kaasa ülalpeetavate määra järsu kasvu, kus eakate (65+) osakaal tõuseb praeguselt 20%-lt 35%-ni, ohustades sotsiaalsüsteemide jätkusuutlikkust [2].

Sündide arvu kahanemine on põhjustatud kahe teguri koosmõjust. Esiteks on lapsekandmise ikka jõudnud 1990ndate väikesearvulised põlvkonnad. Teiseks on toimunud käitumuslik muutus ehk sündide edasilükkamine ebakindluse tõttu. [1]

Esmakordselt emaks saamise keskmine vanus on tõusnud 28,9 aastani ning isaks saamise vanus 31–32 eluaastani. Viimase 15 aastaga on emaks saamise iga tõusnud ligi kolme aasta võrra.[1]

Euroopa Liidu riikides jääb laste keskmine arv naiste lapsesaamise lõpul 1,3 (Hispaania) ja 2,0 (Prantsusmaa) vahele, mis annab aimu poliitikameetmete ja laiemalt ühiskonnast lähtuvate erinevuste maksimaalsest mõjuulatusest nüüdis-Euroopas. Analüüsid näitavad, et perepoliitikasse rohkem panustavates riikides on sündimus suurem. [1]

Lapsed ja pered riigieelarves

2025. aastal oli peretoetuste ja vanemahüvitise kogueelarve ligikaudu 787 miljonit eurot. See summa jaguneb kaheks: peretoetuste eelarve on 424 miljonit eurot (sh lapsetoetus, lasterikka pere toetus jm) ning vanemahüvitise eelarve 363 miljonit eurot. 2025. aastal maksis SKA vanemahüvitist 34 274 inimesele, lapsetoetust 166 956 inimesele. Vanemahüvitist maksti 34 274 inimesele, lapsetoetust 166 956 inimesele. 2026. aasta prognoos 747 miljonit eurot.

Tabel 1. Kinnitatud eelarve 2020-2026, tuhandetes eurodes								
	2020	2021	2022	2023	2024	2024 koos lisaelarvega	2025	2026
Riigieelarve	12 123 202	13 130 144	14 357 377	17 594 640	18 501 108	17 557 317	19 068 139	20 804 459
sh Pensionid (sh eripensionid)	1 987 221	2 105 321	2 266 593	2 644 518	2 981 112	2 981 112	3 209 987	3 423 633
sh Vanemahüvitis	285 429	307 179	352 778	375 115	394 349	394 349	363 564	345 205
sh Peretoetused	304 871	298 193	302 885	479 281	409 409	409 409	424 267	402 519
sh Puudega laste ja täisealiste sotsiaaltoetused	82 585	75 042	70 353	62 880	61 020	61 020	63 303	56 370
SKA eelarve	3 135 086	3 276 978	3 494 015	4 116 174	4 458 651	4 456 842	4 712 235	4 884 191
sh SKA tegevuskulud	13 820	14 998	15 008	17 846	18 043	17 643	17 097	17 112

Tabel 2. SKA eelarve osakaal 2020-2026								
	2020	2021	2022	2023	2024	2024 koos lisaelarvega	2025	2026
SKA eelarve osakaal riigieelarves	25,9%	25,0%	24,3%	23,4%	24,1%	25,4%	24,7%	23,5%
sh Pensionid (sh eripensionid)	16,4%	16,0%	15,8%	15,0%	16,1%	17,0%	16,8%	16,5%
sh Vanemahüvitis	2,4%	2,3%	2,5%	2,1%	2,1%	2,2%	1,9%	1,7%
sh Peretoetused	2,5%	2,3%	2,1%	2,7%	2,2%	2,3%	2,2%	1,9%
sh Puudega laste ja täisealiste sotsiaaltoetused	0,7%	0,6%	0,5%	0,4%	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%
SKA tegevuskulud SKA eelarvest	0,441%	0,458%	0,430%	0,434%	0,405%	0,396%	0,363%	0,350%

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet

Sotsiaalministeeriumi hinnangul sündide arvu vähenemise tõttu on peretoetuste eelarve prognoosi kohaselt kahanemistrendis, vähenedes igal aastal ligikaudu 10–11 miljoni euro võrra. Samuti hakkab vanemahüvitise kulusid alates 2026. aastast mõjutama hüvitise ülempiiri langetamine kolmekordselt keskmiselt palgalt kahekordsele. **Realarvudes on viimase aasta langus olnud ca 40 miljonit eurot.**

Lisaks rahalistele toetustele panustab riik oluliselt teenustesse, et toetada peresid ja töö-pereelu ühildamist.

Vaesusriski vähendamine

Statistikaameti andmetel elas 2024. aastal suhtelises vaesuses 19,5% ja absoluutses vaesuses 3,4% Eesti elanikkonnast. Ühe aastaga tõusis absoluutne vaesus peaaegu kahekordseks. See tähendab, et **iga 22. laps Eestis elab peres, kus igapäevane toimetulek on pidev võitlus.**

Suhteline vaesus kasvas 2024. aastal kõige rohkem ehk 7,4 protsendipunkti võrra üksikvanemaga leibkondades. Suhtelist vaesust tajus möödunud aastal 38% üksikvanemaga peredest ja 14% nii ühe kui ka kolme ja enama lapsega paaridest.

Kõige enam tõusis 2024. aastal absoluutne vaesus üksikvanematega leibkondades ja ühe lapsega paaride hulgas. Möödunud aastal oli absoluutses vaesuses 11% üksikvanemaga leibkondadest ja 5,1% ühe lapsega paaridest. Absoluutne vaesus lastega perede seas on tugevalt üksikvanemaga perede poole kaldu. Praktikas st üksikemade poole kaldu.

Eestis on sündimus ja majanduslik heaolu muutunud positiivselt seotuks – **lapse saamise tõenäosus on suurem neil, kes on hõivatud ja saavad suuremat tulu.** Näiteks kõrgharitud meestel on keskmiselt 1,84 last, põhiharidusega meestel 1,45. [1]

Lapse ülalpidamise keskmine arvestuslik kulu 2025. aastal oli **565 eurot kuus.** Ühe lapse

TABEL 5. Peretoetuste osakaal laste ülalpidamiskuludest pakutavate meetmete korral

Laste arv	Perede arv	Ülalpidamiskulu (€)	Hetkel kehtiv		Meede 5.1: lapsetoetus 100 € + lasterikka pere toetus		Meede 5.2: lastetoetus 141 € + lasterikka pere toetus		Meede 5.3: lastetoetus 50% ülalpidamiskulust	
			Peretoetused kokku (€)	% ülalpidamiskulust	Peretoetused kokku (€)	% ülalpidamiskulust	Peretoetused kokku (€)	% ülalpidamiskulust	Peretoetused kokku (€)	% ülalpidamiskulust
1	81 971	564	80	14%	100	18%	141	25%	282	50%
2	54 380	1128	160	14%	200	18%	282	25%	564	50%
3	19 746	1692	710	42%	750	44%	723	43%	846	50%
4	3 486	2256	810	36%	850	38%	964	43%	1128	50%
5	691	2820	910	32%	950	34%	1105	39%	1410	50%
Täiendav kulu			0,0 milj €		57,3 milj €		151,5 milj €		514,6 milj €	
Kokku			397,0 milj €		454,3 milj €		548,5 milj €		911,6 milj €	

kasvatamine täisealiseks maksab vanematele (ilma inflatsiooni arvestamata) keskmiselt **116 000 eurot.** [1]

Allikas: Sotsiaalministeerium

Ettepanekud vaesusriski vähendamiseks:

1. Esimese ja teise lapse toetuse ning üksikvanema lapse toetuse ühtlustamine 100-le eurole

Hetkel on esimese ja teise lapse toetuse suurus 80 eurot, samal ajal kui kolmanda ja iga järgmise lapse kohta makstakse 100 eurot. Lapsetoetuse ühtlustamine kõikidele lastele 100-le eurole kannab eelkõige väärtuspõhist sõnumit, et iga laps on riigile oluline ja väärtuslik.

Üksikvanema lapsetoetus täna 80 eurot kuus.

Statistikaameti andmetel oli 2025. aastal lastega leibkondi ligi 162 000 (262 517 last), neist üksikvanemaga peresid 23 600 ehk ligi 13% lastest. Leibkondade jaotus laste arvu järgi on järgmine:

Leibkonna tüüp	Leibkondade arv	Osakaal (%)
<i>Ühe lapsega leibkonnad</i>	81971	51
<i>Kahe lapsega leibkonnad</i>	54380	34
<i>Kolme lapsega leibkonnad</i>	19746	12
<i>Nelja lapsega leibkonnad</i>	3486	2
<i>Viie ja enama lapsega</i>	691	1
Kokku	160274	100

Allikas: Statistikaamet

Igal aastal sünnib Eestis ligi 400 last, kelle sünnitõendile ei märgita isa (üksikvanema lapse toetuse saajaid 7200–7800). Keskmiselt jääb ametlikult isata 3,5% kõigist sündivatest lastest. Umbes kolmandikul juhtudel lisatakse lapse sünnitõendile isakanne hiljem, seejuures 75% juhtudel on tegu isaduse omaksvõtuga, veerandil juhtudel tuvastatakse lapse põlvnemine kohtus. Teise vanema kandeta lapsi kasvab sagedamini üksikvanemate peres ja venekeelsetes leibkondades. Isakandeta laste osakaal on langemas, seejuures väheneb vanemate ühisel otsusel isakande tegemata jätmise. [6]

Modelleerides üksikvanema lapsetoetuse tõusu 2024. a tegelike sissetulekute põhjal, vähendab 100 eurole tõstmine absoluutset vaesust 0,7%, samal ajal kui 200 eurole tõstmise mõju absoluutse vaesuse vähendamisse on vaid 0,75%.

Oluline on tõsta ka teadlikkust isakande tähtsusest ning karmistada vanemakande puudumise tõendamise nõudeid.

Mõju eelarvele: Rahandusministeeriumi varasemate arvutuste kohaselt toob muudatus kaasa riigieelarvelise lisakulu u 55-60 miljonit eurot aastas (sh Sotsiaalkaitseameti andmete järgi kulus 2025. aastal üksikvanema lapse toetuse maksmiseks riigieelarvest 7,86 miljonit eurot).

2. Riikliku elatisabi ülempiiri tõstmine

2021. aasta rahvaloenduse andmetel on Eestis ligi 28 000 alla 18-aastase lapsega üksikvanemaga perekonda, neist 91% on üksikemaga perekonnad. 2024. aastal sai elatisabi 4840 last. Ligi 24% lastest elab peredes, kus üks bioloogiline vanem elab koos lapsega ja teine eraldi, kuid jagavad või võiksid jagada lapse hooldamist ja kasvatamist.

Elatisabi kuni 200 eurot kuus maksab riik lapsele, kelle vanem või vanemad ei täida ülalpidamiskohustust. Elatisabile on õigus Eestis elaval alaealisel lapsel või kuni 21-aastasel lapsel, kui ta õpib.

Kohtumenetlusaegse elatisabi taotlemiseks on vajalik elatist välja mõistva kohtumääruse olemasolu, täite- ja pankrotimenetlusaegse elatisabi jaoks välja mõistetud elatise kohtuotsus, notariaalne kokkulepe elatise tasumiseks või perelepituse dokument, millega on elatise maksmine kokku lepitud.

Elatisabi on hüvitis, mille riik hiljem sisse nõuab. Seetõttu tuleb välja makstud elatisabi riigile tagasi maksta.

Alates 1. aprillist 2026 on miinimumelatis Eestis 318,62 eurot kuus ühe lapse kohta. See summa tõuseb võrreldes 2025. aastaga 5,6% ehk 16,88 euro võrra, olles kõrgeim elatise miinimummäär. Samal ajal riikliku elatise ülempiir vaid al 2024. aasta jaanuarist 200 eurot kuus.

Mõju eelarvele: Sotsiaalkaitseameti aruande järgi kulus elatisabi maksmiseks 2025. aastal 11,6 miljonit eurot, st eeldatav täiendav kulu on u 6 miljonit eurot.

3. Elatist mittemaksvate vanemate maksmisnõuete tõhustamine

Elatise maksmisel lasub kohustus vanemal — kuid tegelikkuses kannab selle kohustuse täitmata jätmise tagajärgi laps. Igal aastal teevad kohtud elatise määramise kohta üle 1000 lahendi, millest osa läheb kohtutäiturite kätte, kuna vanemad ei hakka elatist vabatahtlikult maksma. Väga suurt elatisnõuete hulka ei õnnestu aga ka kohtutäituritel sisse nõuda.

Eesti on viimase kümne aasta jooksul teinud mitmeid olulisi muudatusi elatisvõlgnike mõjutamiseks. 2023. aastast on võimalik anda kohtutäiturile sundtäitmiseks ka tulevikus sissenõutavaks muutuvad elatisnõuded, mitte üksnes juba tekkinud võlgnevusi. Alates 2023. aastast finantseerib riik osaliselt lapse elatise sissenõudmiseks algatatud täitemenetlusi, kui kohtutäituril ei õnnestu raha võlgnikult saada. Lisaks on kohtutäitur kohustatud regulaarselt elatisvõlgnikuga ühendust võtma, et selgitada välja maksmata jätmise põhjused ja võlgniku sissetulekud. Võlgnikul, kellel on elatise võlgnevus, ei ole õigust saada teatud riiklikke toetusi — sh erametsaomaniku ja ettevõtluse alustamise toetust.

Täitemenetluse seadustik võimaldab äärmusliku meetmena peatada elatisvõlgniku juhiloa kehtivuse ja piirata reisidokumentide väljaandmist. Selliste meetmete eesmärk peaks olla lapsele igakuise elatise tagamine, mitte kogunenud võlgnevuse sissenõudmine — kuid tegelik praktika on kujunenud ikkagi olemasoleva võlgnevuse sundtäitmiseks.

Hoolimata tehtud muudatustest jääb süsteemis struktuuriline probleem: täitemenetlus on reaktiivne ja ressursimahukas ning sõltub liigselt üksikvanema aktiivsusest ja kohtutäituri kaalutlusõigusest.

Soomes vastutab elatisabi haldamise ja täitmise eest Kela — riiklik sotsiaalkindlustusamet — mis maksab lapsele elatisabi välja ning nõuab seejärel summa ise võlgnikult tagasi. See tähendab, et lapse sissetulek on tagatud sõltumata sellest, kas ja millal võlgnik maksab — ning riik võtab sissenõudmise koormuse üksikvanema käest ära.

Ühine joon tõhusamates süsteemides on nn palgaarest (attachment of earnings) — kohustuslik automaatne mahaarvamine võlgniku töötasust kohe, kui elatise kohustus on

kindlaks tehtud, ilma eraldi täitemenetlust algatamata. Seda kasutavad Suurbritannia, Austraalia ja mitmed teised riigid standardmeetodina.

Ettepanek:

3.1 Palkade automaatse kinnipidamise rakendamine tahtliku maksmisest hoidumise korral

Praegu peab üksikvanem iga kord eraldi täitemenetluse algatama, et tõendada võlgnevust ja survestada kohtutäiturit tegutsema. See süsteem eeldab lapsevanemalt pidevat aktiivsust, õiguslaseid teadmisi ja aega ning ressursse, mida üksikvanematel sageli napib.

Ettepaneku kohaselt rakendada palgaarestimist automaatse vaikimisi meetmena juhtudel, kus elatise mittemaksmine on kohtulahendiga tõendatud ja võlgnik saab regulaarset palgatulu. Kui töötajate register tuvastab, et elatisvõlgnikul on tööandja, peaks kinnipidamise kohustus tekkima automaatselt ilma et üksikvanem peaks esitama eraldi avaldust või kohtutäitur iga kord kaaluma, kas meede on kohane. Tööandja informeerimise alus ja kord tuleb selgelt reguleerida, et tagada nii täitmise tõhusus kui töötaja privaatsuse kaitse.

Oluline piir: automaatne palgaarest on suunatud tahtlikule maksmisest hoidumisele, mitte maksejõuetusele. Vanema puhul, kellel sissetulek ajutiselt puudub, ei anna palgaarest tulemust ega ole proportsionaalne. Sellisel juhul on lahenduseks riigi elatisabi garantii tugevdamine, mis katab lapse vajaduse seni, kuni võlgnevus koguneb ja hiljem riigi poolt sisse nõutakse. Kaks meetet töötavad koos: palgaarest tagab laekunud elatise seal, kus võlgnikul on tulu; riiklik garantii tagab lapse sissetuleku seal, kus tulu napib.

Süsteem eeldab, et töötamise register on piisavalt ajakohane ja et regulatsioon hõlmab ka FIE-sid ja platvormiettevõtjaid, sest praegu jäävad just ebaregulaarse sissetulekuga võlgnikud süsteemist hõlpsamini välja. Rakendamisel tuleb analüüsida, kuidas käsitleda neid juhtumeid, kus töösuhe lõpeb või sissetulek muutub, et vältida tööandja ebaproportsionaalset halduskoormust.

4. Lastetoitude, piimasegude ning mähkmete ja hügieenitarvikute käibemaksu alandamine

Kehtiv 24% käibemaksumäär tõstab lastetoitude ja imikute piimasegude hinda ligikaudu viiendiku võrra. Käibemaks on otseselt lisandunud tarbijahinnale.

Imikute piimasegud ei ole mitmetel juhtudel vanemate mugavusvalik, vaid meditsiiniliselt või füsioloogiliselt vältimatu vajadus.

Selliste toodete hinnad on sageli kõrged ning kujutavad endast noorte perede eelarves püsivat ja vältimatut kulu. Käibemaksu täissuuruses rakendamine nendele toodetele tähendab sisuliselt lapse toitmise maksustamist.

Euroopa Liidu määruse (EL) nr 609/2013 kohaselt on imikute piimasegud ja lastetoidud spetsiaalselt imikutele ja väikelastele mõeldud toiduained, mille koostis ja turule lubamine on rangelt reguleeritud. Kuigi tegemist ei ole meditsiiniliseks eriotstarbeks ettenähtud toiduga, on nende kasutamine paljude perede jaoks faktiliselt vältimatu, kuna lapse toitmine rinnapiimaga ei ole alati võimalik tervislikel või füsioloogilistel põhjustel. Seetõttu on põhjendatud käsitleda neid tooteid esmavajaduskaubana ka maksupoliitilises kontekstis.

Mitmed Euroopa riigid rakendavad toiduainetele või lastega seotud kaupadele madalamat käibemaksumäära:

- Iirimaa – mitmetele esmatarbekaupadele kehtib 0% käibemaks;
- Ühendkuningriik – lastega seotud kaupadele ja toiduainetele kehtivad erimäärad;
- Prantsusmaa – toiduainetele kehtib alandatud käibemaksumäär;
- Saksamaa – toiduainetele kehtib standardmäärast oluliselt madalam käibemaks.

Käibemaksu langetamise mõju on tarbijale otsene ja kiiresti tajutav. Näitlikult:

Kui 1,2 kg imikute piimasegu maksab täna u 25 eurot (sisaldab 24% käibemaksu), oleks käibemaksu kaotamisel uueks hinnaks ligikaudu 20,16 eurot, mis tähendab 4,84 euro suurust hinnalangust ühe paki kohta.

Ühest 1,2 kg piimasegupakist jagub keskmiselt 1–2 nädalaks, mistõttu vajab pere kuus ligikaudu neli pakki.

Piimasegu hind	Hind 0% KM korral	Hinnalangus pakilt	Kuu kokkuvõid	Aasta kokkuvõid
25 €	20,16 €	4,84 €	19,36 €	232 €
30 €	24,19 €	5,81 €	23,24 €	279 €
35 €	28,23 €	6,77 €	27,08 €	325 €
40 €	32,26 €	7,74 €	30,96 €	372 €

Arvestades, et mitmed pered kasutavad piimasegusid kogu lapse esimese eluaasta vältel, võib käibemaksu langetamine tähendada perele mitmesaja euro suurust otsesest leevendust.

Kaudsed positiivsed mõjud

- perede kindlustunde kasv ja lapse saamisega seotud majandusliku riski vähenemine;
- laste vaesusriski ennetamine;
- tervishoiukulude võimalik vähenemine;
- positiivne väärtussignaal peresõbraliku riigipoliitika kohta.

Mõju riigieelarvele: Käibemaksu langetamine 0%-le otsene mõju riigieelarvele on hinnanguliselt 5 miljonit eurot aastas.

Kehtiv 24% käibemaksumäär tõstab menstruatsiooni- ja inkontinentsihügieeni toodete hinda keskmiselt viiendiku võrra. Käibemaks on otseselt lisandunud tarbijahinnale, mistõttu maksukoormus kandub täielikult tarbijale, seda kinnitab ka Saksamaa käibemaksu alandamise [mõjude analüüs](#), mis näitab, et käibemaksu langus jõudis tarbijani täies mahus.

Rahvusvaheliste ja Eesti uuringute põhjal elab Eestis ligikaudu 47 500 12–18-aastast tüdrukut, kellest iga seitsmes on vähemalt korra jäänud menstruatsioonitoodete puudumise tõttu kooli minemata. Eestis on hinnatundlikkuse tõttu raskendatud ligipääs menstruatsioonitoodetele märkimisväärsel hulgal inimestest, eriti madalama sissetulekuga peredes ja kooliealiste hulgas. Menstruatsioonivaesus põhjustab koolist puudumist, sotsiaalset stigmat, terviseprobleeme ning mõjutab otseselt soolist võrdõiguslikkust.

Laste mähkmete igakuine kulu tavapärasel kasutusel jääb 50–100 euro vahele. Täiskasvanute inkontinentsitooted võivad sõltuvalt vajadusest maksta 60–150 eurot kuus.

Allpool ülevaade menstruatsioonitoodete käibemaksu erisustest teistes riikides:

- Iirimaa – 0% käibemaks (pikaajaline praktika).
- Ühendkuningriik – kaotas nn tampoonimaksu 2021. aastal; nüüd 0%.
- Prantsusmaa – alandas määra 20%-lt 5,5%-le.
- Hispaania – alandas määra 10%-lt 4%-le.
- Saksamaa – vähendas 19%-lt 7%-le.
- Kanada, Austraalia ja Uus-Meremaa – kaotasid menstruatsioonitoodete käibemaksu täielikult.

Mähkmete ja inkontinentsitoodete maksuerisused teistes riikides:

- Ühendkuningriik – 0% määr laste mähkmetele ja mitmetele vältimatutele hügieenitoodetele.
- Portugal – 6% määr inkontinentsitoodetele.
- Belgia – 6% määr mähkmetele.

Rahvusvaheline praktika näitab, et hügieenitoodete maksuleevendust peetakse sotsiaalse õigluse ja tervise edendamise vahendiks, millel on mõõdukas eelarvemõju.

Mõju eelarvele: Käibemaksu alandamise otsene mõju riigieelarvele oleks hinnanguliselt 13–14 miljonit eurot aastas.

Menstruatsioonitoodete puhul on kulu järgmine:

- hinnanguline aasta koguturu maht Eestis: ~24,5 miljonit eurot (koos käibemaksuga).
- maksutulu 24% määra korral: u 4,7 miljonit eurot.
- nullmäärale üleminekul ligikaudu 4,5–5 miljonit eurot aastas.

Mähkmete ja inkontinentsitootete puhul on kulu järgmine:

- hinnanguline koguturg Eestis: u 45 miljonit eurot aastas.
- maksutulu 24% määra korral: u 8,7 miljonit eurot.
- nullmääraga kaoks ligikaudu 8–9 miljonit eurot.

Sündimustakistuste vähendamine

Eesti sündimuse langus ei ole ühe põhjuse tagajärg, vaid pikaajaliste struktuurimuutuste ja hiljutiste kriiside koosmõju. Sündimust kujundavad tegurid jagunevad nelja rühma.

Esiteks on demograafilised tegurid muutunud viimasel kümnendil sündimuskäitumisest isegi olulisemaks põhjuseks. Lapsesaamise eas naiste arv on Eestis praegu 36% väiksem kui 1980. aastate lõpul, mis tähendab, et taastetasemele vastav sündide arv on langenud 23 000-lt umbes 15 000-ni aastas, jõudes viimasel kahel aastal suisa alla 10 000 lapseni. Sellele lisandub sündide edasilükkamine — keskmine vanus esimese lapse sünnil on tõusnud 28,9 aastani.

Teiseks on sotsiaalmajanduslik kindlustunne muutunud keskseks eelduseks laste saamisel ning sündimus on nüüdseks positiivselt seotud kõrgema sissetuleku ja haridustasemega. Eluaseme kättesaadavus on konkreetne takistus: sobiva eluruumi puudumist peab probleemiks 28% peredest ning Tallinnas, kus eluasemed on kalleimad, on sündimus veerandi võrra väiksem kui maapiirkondades [1]. Töö- ja pereelu ühildamine jääb eelkõige naiste probleemiks — nn emaduslõiv, ehk sissetuleku ja karjäärivõimaluste kärpimine pärast lapse sündi, ning tasustamata kodutööde ebaühtlane jaotus pärsivad soovi saada järgmisi lapsi. [1]

Kolmandaks mõjutavad sündimust paarisuhete stabiilsus ja partnerlussuhete iseloom. Sobiva partneri puudus on peamine takistus 30–49-aastaste lastetute naiste jaoks. [8] Kooselude püsivus on vähenenud — 1980. aastate põlvkonnas lagunesid kümne esimese kooseluaasta jooksul peaaegu pooled kooselud enne lapse sündi. Uuringud näitavad, et võrdne kodutööde jaotus on seotud kindlama kavatsusega saada teine laps ning võrdne lapsehooldus kavatsusega saada kolmas laps. [1]

Neljandaks mõjutavad sündimust vaimne ja füüsiline tervis. Viljatusravi tulemusena sünnib juba 6% Eesti lastest. Halvem vaimne tervis ning sotsiaalmeedia ülemäärane kasutus — üle nelja tunni päevas — on seotud väiksemate sündimuskavatsustega, eriti noorte naiste hulgas. [1]

Ettepanekud sündimustakistuste vähendamiseks:

5. Kodu kättesaadavaks

Eurostati andmetel on Eesti kinnisvarahinnad viimase 15 aasta jooksul kasvanud enam kui kolm korda – see on kogu Euroopa Liidu suurim tõus. Kui Euroopa keskmine hinnatõus oli samal ajal ligi 54 protsenti, siis Eestis ulatus see 230 protsendini.

Viimase kümnendi jooksul on Tallinna kinnisvaraturg liikunud järjest kaugemale sotsiaalsest õigusest eluasemele ning järjest lähemale luksускаubale, mida saavad endale lubada aina vähesemad. Maa- ja ruumiameti andmetel oli 2014. a Tallinna korteritehingute keskmine hind 1451 €/m². Kümne aastaga ehk 2024. aastaks kerkis hind 2992 €/m² peale ehk 106%. Paraku pole sama kasvuspurti teinud inimeste palgad, mistõttu on esmane kodu muutunud paljude noorte jaoks kättesaamatuks – ilma vanemate finantsilise toe või suuremahuliste säästude ei ole koduost realistlik.

Eluaseme kättesaadavus on üks kriitilisemaid tegureid, mis mõjutab nii perede majanduslikku toimetulekut kui ka soovi ja võimalust lapsi saada. Allikate kohaselt on eluase leibkonna eelarves üks suuremaid kuluartikleid ning sobiva eluruumi puudumine on pere loomisele otseseks takistuseks.

Sotsiaalministeeriumi koostatud laste saamise ja toetamise analüüs näitab, et 28% lapsetoetuse saajatest peab soovitud laste arvu saavutamisel peamiseks takistuseks sobiva eluruumi kättesaamatust [1].

Üle poole 20–29-aastastest ja ligi veerand 30–39-aastastest lastetutest naistest soovivad enne emaks saamist leida endale kindla elupaiga [1]. Hiljutise naiste tervise uuringu kohaselt on 20–29-aastaste naiste seas 53,7% edasi lükanud lapse saamist põhjusel, et neil puudub stabiilne elukoht ning 60% 18-24 aastastest naistest tõi raseduse katkestamise põhjusena välja sobiva elukoha puudumise. [8]

Sündimus on madalaim Tallinnas (u 1,6 last naise kohta), kus eluasemete hinnad on kõrgeimad ja asustustihedus suurim. Seevastu maapiirkondades, kus eluasemeprobleemid võivad olla teistsugused, on sündimus sageli taastetasemel [1].

Lisaks stabiilse kodu puudumisele takistab pere laienemist ka ruumipuudus, Tallinna eluasemed on valdavalt loodud kahe- või kolmeliikmelistele perekondadele. Lastega pered vajavad ruumikamat, mugavustega ja turvalises keskkonnas asuvat eluaset, kuid sobiva

pakkumise vähesus ja regulatsioonidest tulenev hinnatõus muudavad sellised kodud paljudele peredele kättesaamatuks. 70% Eesti noortest eelistaks elada oma majas või ridaelamus, kuid see on kõrgete hindade tõttu kättesaadav vaid vähestele [1].

Maapiirkondadeks on noorte perede kodu leidmise peamiseks probleemiks kvaliteetsete ja kaasaegsete eluasemete nappus. Olemasolev eluasemefondi on sageli vananenud, energiamahukad ja suuri renoveerimiskulusid nõudvad, mistõttu tegelik kodusoetamise kulu ületab tihti ostuhinna kaugelt. Pangad hindavad maapiirkondade kinnisvara tagatisena madalamalt, mis tähendab, et samale laenusummale vastav omafinantseering on proportsionaalselt suurem kui linnas — ning paljude noorte perede jaoks saavutamatu.

Ettepanekud:

5.1 Võimaldada kasutada II pensionisambasse kogutud vahendeid kodulaenu lisatagatisena ning laiendada riiklikke tagatise eluaseme soetamiseks, et võimaldada noortele peredele eluasemelaenu sissemakseta

Kodulaenu omafinantseeringu nõue on üks peamisi takistusi, mis hoiab noori peresid kinnisvaraturult eemal — eriti neid, kelle sissetulek on piisav igakuiseks laenumakseks, kuid kellel puuduvad suured säästud. Sotsiaaldemokraadid teevad ettepaneku lubada peredel kasutada II pensionisamba vahendeid kodulaenu lisatagatisena ning laiendada riiklikke tagatise, et võimaldada noortele peredele eluasemelaenu ilma sissemakseta. Kodu ei tohiks olla kättesaamatu neile, kes suudavad seda endale tegelikult lubada.

5.2 Taskukohaste üürimajade programmi laiendamine

Üüriturul peab pakkuma turvalist ja taskukohast alternatiivi. Sotsiaaldemokraatide eestvedamisel loodi Põhjamaade eeskujul riiklike üürimajade programm: perioodil 2017–2019 valmis 537 uut energiasäästlikku kodu, 2023. aastal suunati programmi lisaks viis miljonit eurot. Sotsiaaldemokraadid teevad ettepaneku jätkata ja laiendada munitsipaal- ning taskukohaste üürimajade arendamist, et pakkuda noortele peredele stabiilne eluasemevalik ka seal, kus eraüüriturul on ebastabiilne või liiga kallis.

5.3 Laste arvu põhise diskrimineerimise lõpetamine kodulaenu otsustamisel

Eesti pangad arvestavad kodulaenu taotlemisel ülalpeetavate laste arvu krediitvõime hindamisel viisil, mis seab lastega pered võrreldes lastetute leibkondadega ebasoodsamasse olukorda. Tulemuseks on olukorrad, kus sama sissetulekuga pere ei saa kodulaenu üksnes

sellepärast, et neil on lapsed — kuigi tegelikud kulud on kontrollitavad ja kontoväljavõtetelt nähtavad. See on vastuolus võrdse kohtlemise põhimõttega.

Sotsiaaldemokraadid teevad ettepaneku kasutada Krediidiandjate ja -vahendajate seaduses sisalduvat võimalust kehtestada ministri määrusega selged miinimumnõuded laenumaksete ja sissetuleku suhtele, mis reguleerivad laenulimiidi arvutamise metoodikat ja vähendavad laste arvu otsest negatiivset mõju krediidivõime hindamisel. Vastutustundlik laenamine ei tähenda lastega perede diskrimineerimist — see tähendab reaalse maksevõime hindamist.

6. Vanemahüvitise kaasajastamine

Eesti vanemahüvitise süsteem on üks maailma heldemaid, pakkudes pikaajalist tasustatud puhkust ja kõrget asendusmäära. Selle peamine eesmärk on tagada asendussissetulek alla kolmeaastast last kasvatavale vanemale ning soodustada töö- ja pereelu ühildamist.

Vanemahüvitist makstakse kokku 475 päeva ehk ligikaudu poolteist aastat, millest osa on reserveeritud emale ja osa on vanemate vahel jagatav. Isadele on eraldatud 30-päevane ülekandmatu isapuhkus — ja isade osalus on kasvanud: 2017. aastal kasutas vanemahüvitist 11,3% isadest, 2022. aastaks oli see tõusnud 21%-le. Alates 2020. aastast saab hüvitist kasutada osade kaupa kuni lapse kolmeaastaseks saamiseni ning töötamine hüvitise ajal on muutunud oluliselt paindlikumaks. 2025. aastast kaotati töise tulu ülempiir, kuid samal ajal langetati hüvitise maksimaalset määra kolmekordselt keskmiselt palgalt kahekordse keskmise palgani.

Süsteemi tugevused on paindlik kasutamine, isadele reserveeritud ülekandmatu osa ja järjestikuste sündide kaitse. Ometi on viimastel aastatel ilmnenu puudujäägid, mis nõuavad kaasajastamist.

Ettepanekud:

6.1 Vanemahüvitise miinimummäära tõstmine

Vanemahüvitise alammäär on praegu võrdsustatud alampalgaga — 946 eurot kuus. Miinimummääras makstakse juhul, kui vanemahüvitise arvutamise alusperioodil puudus sotsiaalmaksuga maksustatav tulu. Väiksema sissetulekuga peredele ja üksikvanematele, kes

on majanduslikult kõige haavatavamad, ei ole see olla piisav reaalse toimetuleku tagamiseks. Vanemahüvitise miinimummäär tõus aitab vähendada laste vaesusriski ja leevendada survet toimetulekutoetuste süsteemile. Tugevam lähtepositsioon vähendab ühtlasi motivatsiooni lükata esiklapse sündi edasi suurema hüvitise "väljateenimiseks".

6.2 Järjestikkuste sündide kaitse tugevdamine

Praegune vanemahüvitise süsteem sisaldab küll järjestikkuste sündide kaitset, mis võimaldab vanemal saada uue lapsega eelmise lapsega samas määras hüvitist, kui sündide vahe on lühem kui kolm aastat. Praegune kord säilitab küll hüvitise nominaalsumma, kuid ei arvesta vahepealset palgakasvu ega inflatsiooni. Kiire hinnatõusu tingimustes — nagu Eesti on viimastel aastatel kogunud — on teise või kolmanda lapse ajal makstava hüvitise reaalkaartus oluliselt madalam kui esimese lapse ajal. Tulemuseks on paradoks: süsteem, mis peaks soodustama järgmiste laste sündi, survestab vanemaid naasma tööturule pikemaks, et "teenida välja" kõrgem hüvitisemäär — lükates järgmise lapse sünni kaugemale ja suurendades riski, et soovitud laps jääbki sündimata.

Ettepanek järjestikkuste sündide kaitse tugevdamiseks näeb ette, et kui perre sünnib uus laps alla kolmeaastase vahega, arvutatakse uue lapse vanemahüvitis varasema hüvitise aluseks olnud töötasust, mida korrigeeritakse Statistikaameti avaldatud keskmise brutopalga muutusega esimese ja teise lapse sünni vahelisel perioodil.

Mõju riigieelarvele: Vanemahüvitise lisakulu u 1,8–3 mln eurot aastas (sõltuvalt indeksist) ja IT-arendused 0,4–0,8 mln eurot.

6.3 Isade ülekandmatu vanemapuhkuse osa pikendamine

Isade suurem osalus laste kasvatamises ei ole üksnes soolise võrdsuse küsimus — see on otseselt seotud lapse arengu ja heaoluga. Rahvusvahelised uuringud näitavad, et isade aktiivne osalus lapse esimestel eluaastatel on seotud lapse parema kognitiivse arengu, kõrgema emotsionaalse toimetuleku ja tugevama kiindumussuhte kujunemisega. [11]

Praegune 30-päevane ülekandmatu isapuhkus on samm õiges suunas, kuid jääb Põhjamaade praktikast oluliselt maha. Rootsis on isadele reserveeritud 90 päeva, Norras 15 nädalat — ning mõlemas riigis on isade osalus oluliselt kõrgem kui Eestis. Eestis kasutas 2022. aastal vanemahüvitist vaid 21% isadest, mis tähendab, et enamik isasid ei võta täna aktiivset rolli lapse esimese eluaasta kujundamisel [9]

Isade suurem osalus laste kasvatamises on ka üks tõhusamaid vahendeid emaduslõivu vähendamiseks — lähem tööturult eemalviibimine parandab emade karjääriväljavaateid ning tasakaalustab tasustamata hoolekandekohustuste jaotust perekonnas [9].

Samas on süsteemi oluliseks puuduseks asjaolu, et ravikindlustus on seotud hüvitise saamisega, mitte puhkusel viibimisega. Kui isa võtab jagatava hüvitise endale, kuid ema jääb tegelikult lapsega koju, võib ema jääda ravikindlustuseta, kui ta ei kasuta muid skeeme nagu töötuna arvele võtmine või õppimine. [9]

Emade keskmine töine tulu on seitse aastat pärast lapse sündi kolmandiku võrra väiksem kui enne lapse saamist — ning see langus ei tulene tööturult lahkumisest, vaid vajadusest ühendada palgatöö ja hoolekandekohustused, mille koormus langeb ebaoproportsionaalselt naistele [4]

Tasustamata hooletöö naiste panus on ligikaudu 1,6 korda suurem kui meestel. Tasustamata hooletööle kulub igas vanuserühmas rohkem aega naistel – keskmiselt 211 minutit päevas (vs. meestel 158 minutit päevas). Meeste ajakulu tasustamata hooletööle suureneb vanusega, kuid väheneb leibkonna netosissetuleku kasvades. Naistel ei ole vanusega seotud ajakulu järjepidevat kasvu märgata ning muutus naiste ajakulus tasustamata hooletööle leibkonna netosissetuleku kasvades on meestega võrreldes väiksem. [5]

Sisendipõhiste meetodite põhjal tehtud arvutuste kohaselt ulatub tasustamata hooletöö väärtus ligikaudu 4,6 kuni 11,5 miljardi euronit aastas, mis on 12–30% 2023. aasta SKP-st jooksevhindades. [5]

7. Viljatusravi kättesaadavuse parandamine

Viljatusravi kättesaadavus ja kvaliteet on oluline osa perede heaolust, soolisest võrdsusest ja inimeste enesemääramisõigusest. Riigi ülesanne on tagada, et lapsevanemaks saamise võimalus ei sõltuks liigselt inimese sissetulekust, terviseseisundist ega elukäigu juhuslikest takistustest.

Eestis on viljatusravi Tervisekassa kaudu tagatud juba pikemat aega ning selle toel sündinud laste osakaal on maailma suurimate seas. 2024. aasta naiste tervise uuringu järgi on viljatust (rasedaks jäämine ei ole aasta jooksul regulaarse seksuaalelu korral õnnestunud) kogenuid 30–59-aastaste vastajate seas üle viiendiku. Ligi pooltel üle 30-aastastel naistel, kellel on

esinenud elu jooksul viljatust, on õnnestunud pärast viljatuse perioodi sünnitada laps. Arsti poole pöördunud ja eelnevalt viljatust kogenud vastajatest on sama uuringu põhjal viljatuse ravi saanud pooled vastajad, nendest omakorda ligi veerand on viljatusravi katkestanud. Viljatusravi katkestamise kõige sagedasemate põhjustena nimetati, et ravi oli emotsionaalselt või kehaliselt liiga koormav. [1]

Eestis on viljatusravi riiklikult toetatud kuni naise 40. eluaastani ning doonorravi ja asendusemadusega seotud võimalused on piiratud. Samal ajal näitavad andmed, et ligikaudu 6% lastest sünnib viljatusravi tulemusena ning üle viiendiku 30–59-aastastest naistest on elu jooksul kogenud viljatust. Märkimisväärne osa ravi alustanutest katkestab selle emotsionaalse või kehalise koormuse tõttu, mis osutab vajadusele senisest terviklikuma ja toetavama lähenemise järele.

Ettepanekud:

7.1 Säilitada ja laiendada riiklikult rahastatud viljatusravi kättesaadavust – viljatusravi riikliku rahastamise vanusepiiri tõstmine naistele, kel on meditsiiniline näidustus või puudub meespartner.

Eestis on riiklikult toetatud viljatusravi kättesaadav kuni naise 40. eluaastani. Mitmes Euroopa riigis on see piir kõrgem: Belgias 45, Bulgaarias ja Luksemburgis 43, Prantsusmaal, Leedus ja Hollandis 42 eluaastat. Arvestades, et esmakordselt emaks saamise keskmine vanus on Eestis tõusnud 28,9 aastani ning viljatusravi vajadus ilmneb sageli alles pärast mitmeid ebaõnnestunud katseid, jääb praegune vanusepiir osale peredest kättesaamatuks pelgalt ajastuse tõttu.

Sotsiaaldemokraadid teevad ettepaneku tõsta viljatusravi riikliku rahastamise vanusepiiri naistele, kellel on meditsiiniline näidustus või kes kasvatavad last ilma partnerita. Meditsiiniliselt põhjendatud juhtudel ei tohi vanusest saada takistus lapsevanemaks saamise võimalusele.

7.2 Munarakkude külmutamise riikliku toetuse laiendamine

Praegu rahastab Tervisekassa munarakkude hankimist ja säilitamist üksnes meditsiinilistel näidustustel — eelkõige olukordades, kus ravi (nt vähiravimi manustamine) ohustab naise viljakust. Säilitamisperiood on piiratud seitsmele aastale.

Rahvusvaheline praktika liigub laiemas kättesaadavuse suunas. Prantsusmaa on ainuke riik Euroopas, kes hüvitab munarakkude külmutamist ka mittemeditsiinilistel põhjustel alates 2021. aastast. Iisraelis on tervislike naiste munarakkude külmutamine vanuses 30–41 lubatud ja osaliselt toetatud — kuni kaks protseduuriringi kümne aasta säilitamisega.[12] Itaalia käivitas 2024. aastal katseprogrammi, kus naistele vanuses 27–37 hüvitatakse kuni 3000 eurot külmutamise kuludest sissetulekupõhiselt. See on Euroopas harukordne avaliku sektori sekkumine valdkonnas, kus juurdepääs sõltub muidu suuresti individuaalsest majanduslikust olukorrast.[13]

Sotsiaaldemokraadid teevad ettepaneku laiendada munarakkude külmutamise riikliku toetust kahes suunas. Esiteks tuleks pikendada meditsiinilistel näidustustel külmutatud munarakkude säilitamisperioodi praegusest seitsmelt aastalt vähemalt kümnele, et tagada peredele piisav ajavahemik ravi lõpetamise ja võimaliku raseduse vahel. Teiseks tuleks laiendada toetust noorematele naistele munarakkude külmutamiseks ilma meditsiinilise näidustusega, tunnustades, et naise otsus oma viljakust säilitada on isikliku autonoomia küsimus, mitte üksnes meditsiiniline probleem.

8. Lapsehoolduspuhkuselt tööturule naasvate vanemate diskrimineerimise vähendamine

Eesti õigusraamistik kaitseb lapsehoolduspuhkuselt naasvaid töötajaid formaalselt hästi. Töölepingu seaduse kohaselt on töötajal õigus naasta samale ametikohale samade tingimustega, ning kui töötingimused on puhkuse ajal paranenud — näiteks toimunud palgatõus —, laieneb see muutus ka lapsehoolduspuhkuselt naasvatele töötajatele. Katseaeg või vähendatud tasuga sisseelamise periood on tööle naasmisel keelatud. Tööandja ei tohi pakkuda lapsehoolduspuhkuselt naasjale madalamat ametikohta ega palka, sõltumata sellest, kui kaua töötaja eemal oli.

Ometi näitab praktika, et formaalse kaitse ja tegelikkuse vahel on lõhe. Levinud probleemid on suuliste kokkulepete tõendamatus tööle naasmisel, asendajatega sõlmitud tähtajatud lepingud, mis loovad surve lapsehoolduspuhkusel olijale lahkuda, ning kaudne diskrimineerimine karjääriotsustes, mida on raske tõendada ja vaidlustada. Praktikas esineb olukordi, kus tööandja tahab tööle jätta hoopis asendaja — sel juhul on tegu lapsehoolduspuhkuselt naasja diskrimineerimisega lapsevanemaks olemise tõttu. Kuna

diskrimineerimiskaebuste esitamine on töötajale keeruline ja ressursimahukas, jääb suur osa rikkumistest vaidlustamata.

EL-i palgaläbipaistvuse direktiiv (2023/970), mis tuleb liikmesriikidel üle võtta 2026. aastaks, kohustab tööandjaid analüüsima soolisi palgalõhesid ning kui tuvastatakse vähemalt 5%-line palgalõhe, peab tööandja läbi viima ühise palgahinnangu, mis hõlmab muuhulgas andmeid palgatõusude kohta pärast lapsehoolduspuhkust.

Rootsi ja Norra näitavad, et lapsehoolduspuhkuse mõju palgkasvu analüüs ei pea jääma direktiivi miinimumnõudeks — see saab olla iseseisev tööriist diskrimineerimise nähtavaks tegemisel. Rootsi kehtiv Diskrimineerimisseadus kohustab juba praegu vähemalt kümne töötajaga tööandjaid läbi viima iga-aastaseid palgaauditid, mis peavad analüüsima lapsehoolduspuhkuse mõju palgaerinevustele. Rootsi direktiivi ülevõtmise kavandis on see lähenemine veelgi täpsustatud: palgaaudit peab sisaldama eraldi analüüsi lapsehoolduspuhkusel või hoolduspuhkusel olnud töötajate palgkasvu kohta. Kuigi Rootsi on direktiivi formaalse ülevõtmise 2026. aastal pausile pannud renegotsieerimiseks, kehtib lapsehoolduspuhkuse mõju analüüsi nõue Rootsis juba täna kehtiva seaduse alusel — direktiivist sõltumatult.

Norra on sama põhimõtte seadusesse kirjutanud veelgi konkreetsemalt: Norra Võrdõiguslikkuse ja Diskrimineerimiskeelu seadus nõuab juba praegu iga kahe aasta tagant soolise palgauditi läbiviimist vähemalt 50 töötajaga erasektori tööandjatelt, sealhulgas lapsehoolduspuhkuse mõju analüüsi palgkasvu kohta. [12]

Eesti peaks EL-i direktiivi ülevõtmisel lähtuma Rootsi ja Norra eeskujust ning nõudma palgaraportites lapsehoolduspuhkuse mõju kohta eraldi ja avalikku analüüsi — mitte üksnes soolise palgalõhe üldnäitajana, vaid konkreetselt puhkuselt naasjate palgkasvu lõikes võrrelduna samaväärseid ülesandeid täitnud kolleegidega. See teeb süsteemse diskrimineerimise nähtavaks ja mõõdetavaks.

Paindlik tööle naasmine Rootsi eeskujul. Rootsis toetavad tööandjad järkjärgulist tööle naasmist, näiteks osaajaga töötamist, mis aitab vanematel töö- ja pereelu tasakaalustada. Lapsevanematel on õigus taotleda paindlikku töökorraldust kuni lapse kaheksanda eluaastani, ning tööandja peab taotlusele vastama kirjalikult koos põhjendusega. Eestis on

vastav EL-i direktiiv (2019/1158) küll üle võetud, kuid selle tegelik rakendamine ja tööandjate vastutus keeldumise korral vajab tugevamat järelevalvet.

Tööinspektsiooni ennetav roll. Praegu on Eesti diskrimineerimiskaitse peamiselt kaebusepõhine — töötaja peab ise vaidluse algatama. Hollandi tööinspektsioon viib läbi ennetavaid kontrole ja võib määrata trahve ilma eelneva kaebuseta, mis muudab tööandjate rikkumised märksa riskantsemaks. Sarnane ennetav järelevalvemudel vähendaks Eestis olukorda, kus seadus kaitseb formaalselt, kuid tegeliku kaitse saamine nõuab töötajalt liiga suurt julgust ja ressursi.

Ettepanekud:

8.1 Palgaläbipaistvuse direktiivi ülevõtmisel võtta eraldi tähelepanu alla ka lapsehoolduspuhkuse mõju töötasule ja karjäärile

8.2 Tugevdada Tööinspektsiooni ennetavat rolli lapsevanemaid puudutavate rikkumiste tuvastamisel, liikudes puhtalt kaebusepõhiselt mudeliit osalise ennetava kontrolli suunas

8.3 Tagada paindliku tööle naasmise õiguse tegelik rakendamine

Võrdsed võimalused

Võrdne ligipääs avalikele teenustele vähendab majanduslikke takistusi pereloomel ning tagab igale lapsele turvalise ja toetava kasvukeskkonna, mis on riigi pikaajalise elujõulisuse eeldus. Riigi roll on siinkohal maandada vanemlusega seotud riske, pakkudes universaalseid teenuseid, mis ei sõltu pere rahalisest võimekusest. Kui avalikud teenused on kättesaadavad kõigile, väheneb elukohtade (linn vs maa) ja sotsiaalmajandusliku staatuse vaheline ebavõrdsus laste arengus. Samuti on universaalsete teenuste rakendamine kulutõhusam ja tulemuslikum.

Ettepanekud:

9. Igale lapsele huvihariduse kaart

Statistikaameti andmetel oli 2025. aastal Eestis 201 442 noort vanuses 7–19. Igal neist peaks olema võimalus leida ja arendada oma huvisid — sõltumata pere sissetulekust või elukohast.

Huvihariduse toetussüsteem käivitati sotsiaaldemokraatide initsiatiivil 2017. aastal eesmärgiga eraldada KOVidele kuni 15 miljonit eurot aastas, et muuta huvitegevus kättesaadavaks ka maapiirkondades ja väiksema sissetulekuga peredes. 2022. aastal vähenes riiklik huvihariduse ja huvitegevuse toetus KOVidele 10 miljoni euroni — Reformierakonna haridusministri otsusega kärbiti toetust 5 miljoni euro võrra. Alates 2025. aastast on eraldis langenud 9,25 miljoni euroni. Kokku on riiklikku huvihariduse toetust vähendatud algselt kavandatust 5,75 miljoni euro võrra aastas — samas kui KOVide enda hinnangul oleks vaja 15 miljonit eurot, et tagada teenuste nõuetekohane tase

Igal lapse ja noore võimalus osaleda meelepärases huvitegevuses vähendab vaimse tervise probleeme, toetab koolikohustuse täitmist, vähendab riskikäitumist. See omakorda vähendab survet sotsiaal-, tervishoiu- ja õigussüsteemile.

Sotsiaaldemokraadid teevad ettepaneku luua üleriigiline huvihariduse kaardi süsteem, mille keskmes on lapsevanemale loodav lihtsasti hallatav virtuaalne konto. Selle kaudu saab kasutada lapse huvitegevuse toetust ilma eraldi taotlusi esitamata. Kuna töötavad lapsevanemad kasutavad laialdaselt tervise- ja sporditeenuste eest tasumiseks juba nt Stebby süsteemi, on sarnase lahenduse rakendamine Eestis tehniliselt hõlbus.

Laps saab koos vanemaga otsustada, milliseks tegevuseks toetust kasutada. Teenusepakkujad — nii munitsipalsed kui eraõiguslikud — registreerivad end süsteemis ühtsete kvaliteedinõuete alusel, mis tagab võrdsema kohtlemise ja seob avaliku raha teenuse kvaliteediga.

Nn pearahapõhise süsteemiga on võimalik luua ka üleriigiline huvihariduse, huvitegevuse ja noorsootöö korraldamise süsteem, kus on lihtsam tagada teenuste võrreldavat kvaliteeti, hallata huvitegevuse toetusi ning seirata noorte osalust erinevates huvitegevustes.

Mudeli eeskujuks on Islandi leisure card süsteem, mille keskmis on virtuaalne konto 6–18-aastastele lastele. Reykjavikis kantakse igale lapsele huvitegevuse kaardile ligikaudu 525 eurot aastas. Süsteem ei taga tingimata täielikult tasuta osalemist, kuid muudab huvitegevuse lapsevanemale märkimisväärselt taskukohasemaks. Islandi kõik omavalitsused peale ühe on mudeli rakendanud ning teenusepakkujad peavad vastama etteantud kriteeriumitele — toimumiskoha nõuded, juhendajate kvalifikatsioon ning tegevuse kestus vähemalt kaheksa nädalat.

Mõju eelarvele: KOVid rahastavad igal aastal spordi, noorsootöö, huvihariduse ja huvitegevuse valdkonda kokku 160–200 miljonit eurot. Riigipoolne huvihariduse ja huvitegevuse toetus on praegu 9,25 miljonit eurot. Reykjaviki mudelit eeskujuna kasutades tähendaks Islandi rahastusmudeli rakendamine kõigi 7–19-aastaste noorte (201 442) puhul Eestis kulu ligikaudu 105,76 miljonit eurot aastas — mis on olemasolevate KOV kulutustega samas suurusjärgus ja potentsiaalselt rakendatav, kui praegused eraldised koondada ühtsesse süsteemi.

10. Vaimse tervise abi iga lapseni

Eesti laste vaimse tervise uuringu kohaselt on depressiooni sümptomid, ärevus, liigsöömine, tähelepanuprobleemid ja tahtlik enesevigastamine levinumad tüdrukutel ning süvenevad vanuse kasvades. Käitumisprobleemid on seevastu levinumad poistel ja vanusega oluliselt ei muutu. Uuringu oluline leid on, et vaimse tervise probleemide peamised mõjutajad ei ole niivõrd demograafilised või sotsiaalmajanduslikud taustategurid, vaid suhete, koolikeskkonna, individuaalsete omaduste ja eluviisiga seotud riski- ja kaitsetegurid [7] — mis tähendab, et õige tugi õiges kohas suudab olukorda päriselt muuta.

Ometi on tugi lastele praegu süstemaatiliselt kättesaamatu. Pooltes Eesti koolides puudub koolipsühholoog. Vaimse tervise õe teenus on kättesaadav vaid 29 perearstikeskuses. Laps, kes vajab abi, sõltub liiga sageli sellest, kas ta juhtumisi elab õiges piirkonnas või on tema perel ressursse erateenuse kasutamiseks.

Sellele lisandub kiiresti kasvav surve digitaalkeskkonnast. Uuringud näitavad, et liigne ekraaniaeg, sõltuvust tekitavad platvormide mehhanismid, sobimatu sisu ja pidev sotsiaalne võrdlus mõjutavad laste vaimset tervist, keskendumisvõimet ja üldist heaolu. Ärevus, depressiivsed sümptomid ja madal enesehinnang on tugevalt seotud sotsiaalmeedia intensiivse kasutusega. Öine ekraanikasutus häirib und, mis halvendab omakorda õppimisvõimet ja toimetulekut. Küberkiusamine ulatub koolipäevast kaugemale — see on pidev ja vaevalt nähtav. Lapsed puutuvad kokku vägivalda, seksualiseeritud ja äärmusliku sisuga ning riskikäitumist propageerivate trendidega. Alaealised ei taju sageli oma digijälje püsivust, mistõttu nende isikuandmeid kasutatakse sihitud mõjutamiseks.

Euroopa Liidu digiteenuste määrus, mis jõustus 2022. aasta novembris, kohustab veebiplatvorme kahjusid vähendama ja kasutajate õigusi kaitsma. Eestis on järelevalveasutuseks määratud Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet.

Ettepanekud:

10.1 Igasse kooli koolipsühholoog

Vaimse tervise tugi peab olema kõigile lastele ja noortele mugavalt ligipääsetav ning riigil on seda kõige lihtsam tagada koolikeskkonnas. Samuti aitavad koolipsühholoogid õpetajaid ja koolijuhte vaimset tervist toetava õpikeskkonna loomisel. Praegune olukord, kus pooltes koolides puudub koolipsühholoog on lubamatu.

10.2 Vaimse tervise õed esmatasandile

Nii lastele kui täiskasvanutele on tervishoiusüsteemis kõige lähemal perearst ja tema meeskond. Seetõttu tuleb tagada vaimse tervise õe teenuse rahastamine esmatasandil vastavalt tegelikule vajadusele, mitte piirata seda 0,25 koormusega ühe nimistu kohta, nagu praegune rahastusmudel ette näeb.

10.3 Laste kaitsmine sotsiaalmeedia kahjulike mõjude eest

Riigikogu toetas 2025. aasta veebruaris sotsiaaldemokraatide fraktsiooni algatust töötada välja konkreetsed meetmed laste kaitsmiseks sotsiaalmeedia kahjulike mõjude eest.

Väga paljud sotsiaalmeediast sõltuvuses olevad lapsed kannatavad vaimse tervise probleemide käes, millega kaasnevad ka õpi- ja keskendumisraskused. Samuti puutuvad lapsed sotsiaalmeedias kokku vägivalda, seksualiseeritud või äärmusliku sisuga, samuti trendidega, mis propageerivad riskikäitumist. Sotsiaalmeedias levib ka küberkiusamine ja isikuandmete kuritarvitamisega seotud riskid.

11. Koolitoidu toetuse tõstmine

Tervislik koolilõuna on üks lihtsamaid ja tõhusamaid viise tagada, et iga laps saab päeva jooksul toitva eine — sõltumata sellest, milline on perekonna majanduslik olukord. Ometi on riiklik koolitoidu toetus jäänud muutumatuks 2018. aastast: toetust ühe euro ulatuses päevas on käsitletud lisameetmena, mitte kõiki kulusid katva vahendina.

Viimaste aastate hinnatõus on mõjutanud koolilõunate maksumust oluliselt — toiduainete, tööjõu ja energia kallinemine on pannud omavalitsused, toitlustajad ja lapsevanemad koos katma lõhet, mida riiklik toetus enam ei sulge. Tallinnas on koolilõuna maksumuseks alates 2025. aasta septembrist kehtestatud 1,86 eurot päevas, Tartus ulatub see vastavalt vanuseastmele 2,32–3,09 euronit päevas. Ühe euro suurune riiklik toetus katab seega olenevalt piirkonnast vaid 32–54% tegelikust maksumusest. Ülejäänud osa katavad KOV ja üha sagedamini lapsevanemad omaosalusena.

2025/2026 õppeaastast jõustuvad lasteaedadele ja koolidele uued toitlustusnõuded, mis tõstavad koolitoidu kvaliteeti, kuid lisavad omakorda survet maksumusele. Uute nõuete rakendamine senise rahastusega tähendab, et midagi peab järele andma — kas toidu kvaliteet, omavalitsuse eelarve või lapsevanema rahakott.

Eesti Linnade ja Valdade Liidu hinnangul on koolitoidu tegelik vajadus riigi tasandil 44,6 miljonit eurot aastas. Praegune eraldis — 175 eurot õpilase kohta aastas ehk kokku 24,8 miljonit eurot — jätab katmata kuni 19,8 miljonit eurot. See vahe tuleb praegu katta KOVide eelarvetest ja lapsevanemate omaosalusest, mis tähendab, et toidu kättesaadavus sõltub jätkuvalt elukoha jõukusest.

Mõju eelarvele: Koolitoidu toetuse 50 sendi võrra tõstmine õpilase kohta tähendab riigieelarves ca 8 miljoni eurost lisakulu.

12. Lasteaia kohatasu ülempiiri alandamine

Taskukohane ja elukohalähedane alusharidus on üks tõhusamaid meetmeid laste heaolu ja perede toimetuleku toetamiseks. Universaalne alusharidus tagab, et kõik lapsed saavad kasvada toetavas ja arendavas keskkonnas sõltumata kodustest tingimustest. Lisaks annab see vanematele — eelkõige emadele — võimaluse naasta tööturule, toetades pere majanduslikku heaolu ja vähendades emaduslõivu.

Praegu lubab koolieelse lasteasutuse seadus kohatasu määraks kuni 20% Vabariigi Valitsuse kehtestatud palga alammäärast. Kuna kohatasu suuruse ja tingimuste kehtestamine on omavalitsuste ainupädevuses, on see põhjustanud väga suuri erinevusi üle Eesti. Tulemus on süsteem, kus lapse lasteaiakoha hind sõltub eelkõige sellest, millises omavalitsuses pere elab — mitte sellest, mida riik on otsustanud alushariduse väärtusena määratleda.

Erinevused on märkimisväärsed. Omavalitsuste avalike andmete alusel oli Tallinnas kohatasu 2025. aastal 108,09 eurot kuus, kuid Tallinna elanikele rakendub toetus, mille tulemusel on tegelik omaosalus 50 eurot kuus. Kuressaares on kohatasu 53 eurot, kuid sama omavalitsuse maapiirkondades 12–18 eurot kuus. Kohila vallas on seadusega lubatud maksimumi asemel kehtestatud 10% palga alammäärast, Pärnus ligikaudu 9,7%. Osa omavalitsusi on loobunud kohatasust täielikult, teised rakendavad seaduse lubatud maksimumi

See ebavõrdsus kasvab iga palgatõusuga automaatselt suuremaks: kuna seaduse ülempiir on seotud palga alammääraga, tõuseb maksimaalne lubatud kohatasu koos alampalgaga. 2025. aastal tähendab 20% alammäärast kuni 189 eurot kuus — summa, mis on paljudele peredele, eriti väikelinnades ja maapiirkondades, märkimisväärne koormus.

2024.–2025. õppeaastal omandab Eestis alusharidust 66 676 last. Kohatasu täieliku kaotamise kulu riigieelarvele oleks hinnanguliselt 66 miljonit eurot aastas. Sotsiaaldemokraadid teevad ettepaneku alandada seaduses sätestatud kohatasude ülempiiri, et vähendada omavalitsustevahelist ebavõrdsust ja kergendada perede, eelkõige maapiirkondade ja väiksemate omavalitsuste perede koormust.

13. Vanemaharidus ja paarisuhte toetamine

Eesti perepoliitika analüüsid näitavad, et vanemlusprogrammide ja paarisuhte toetamise hetkeolukord on killustatud ning vajab süsteemset arendamist. Kuigi vanemlusprogramme ja nõustamist pakuvad nii riik, kohalikud omavalitsused kui ka vabaühendused, jõuavad need teenused vaid väikese hulga vanemateni — teenused on sageli tasulised ning nende kättesaadavus sõltub suuresti elukohast [1].

Toetus on eriti oluline just kriitilisematel üleminekuperioodidel: esimese lapse sünd, väikelapse periood ja koolimineku ajad, mil paarisuhte kvaliteet langeb statistiliselt kõige järsemalt ning vajadus toe järele on suurim — kuid just siis on vanematel aega ja energiat kõige vähem. Ennetav tugi sel perioodil on kaugelt tõhusam ja odavam kui hilisem kriisisekkumine.

Paarisuhte stabiilsusel on otsene seos sündimusega. 2024. aasta naiste tervise uuringu andmetel nimetasid 30–49-aastased lastetud naised peamise takistusena laste saamisel sobiva partneri puudumist [8].

Ettepanekud:

13.1 Tagada lapseootel ja väikelastega peredele riiklikult toetatud paarisuhte nõustamine ja ligipääs vanemlusprogrammidele.

Erilist tähelepanu vajavad esmakordselt lapsevanemaks saavad paarid, kelle jaoks on üleminek sageli ootamatult keeruline ning kelle tugivõrgustik on sageli piiratud. Nõustamine peab olema kättesaadav nii kohalikus teenusepunktis kui ka digitaalselt, et jõuda ka maapiirkondade peredeni.

13.2 Perepesade võrgustiku laiendamine

Perepesad on osutunud toimivaks mudeliks, mis pakub lapsevanemaks kasvavale perele tasuta tuge alates rasedusest kuni lapse koolimineku ühes kohas, tuttava inimese kaudu. Ettepanek on laiendada Perepesade võrgustikku üle Eesti, et iga pere saaks lähima Perepesa teenuseid kasutada sõltumata elukohast.

13.3 Töötada välja professionaalsed õppematerjalid, et käsitleda pereelu, suhteid ja seksuaalharidust süsteemselt kõikides kooliastmetes.

Oskused suhteid luua, hoida ja vajadusel lõpetada ei kujune iseenesest — neid saab ja tuleb õpetada. Luues professionaalsed õppematerjalid, mis käsitlevad pereelu, paarisuhteid ja

seksuaalharidust süsteemselt kõikides kooliastmetes vastavalt vanusele ja arengutasemele, aitavad täiskasvanuna teha teadlikumaid valikuid.

Kasutatud allikad

1. Sotsiaalministeerium (2025). Laste saamise ja kasvatamise toetamine: analüüs ja ettepanekud. https://sm.ee/sites/default/files/documents/2025-08/Laste%20saamise%20ja%20toetamise_anal%C3%BC%C3%BCs%20ja%20ettepanekud_0.pdf
2. ÜRO (2024). World Population Prospects 2024. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. population.un.org/wpp/
3. Statistikaamet (2025). Sotsiaalne tõrjutus ja vaesus — absoluutne vaesus.
4. <https://stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/heaolu/sotsiaalne-torjutus-ja-vaesus/absoluutne-vaesus>
5. Unt, M., Klesment, M., Täht, K., Sõstra, K. (2021). Emaduslõiv Eestis. Tallinna Ülikool, ÜTI/RASI. https://www.tlu.ee/sites/default/files/Instituudid/%C3%9CTI/RASI/2021_Emadusl%C3%B5iv%20Eestis.pdf
6. Jezierska, I. M., Sepper, M.-L., Kletter, T., Toim, K., Laurimäe, M., Raihnelgauz, M., Pall, K. (2024). Nähtamatu osa majandusest: mis on tasustamata hooletöö hind? Tallinn: Mõttekoda Praxis. <https://www.praxis.ee/tood/hooletoo-hind/>
7. Sotsiaalministeerium (2024). Analüüs vanemakande süsteemi parendamiseks. Lõpparuanne. https://sm.ee/sites/default/files/documents/2025-01/Anal%C3%BC%C3%BCs%20vanemakande%20s%C3%BCsteemi%20parendamiseks_L%C3%B5pparuanne.pdf
8. Tartu Ülikool, Tervise Arengu Instituut, Turu-uuringute AS (2024). Eesti laste vaimse tervise uuring. Lõpparuanne. https://www.tai.ee/sites/default/files/2025-05/lvtu_lopparuanne_16mai2025.pdf
9. Tartu Ülikool (2024). Eesti naiste tervise uuring. sisu.ut.ee/naisteterviseuuring/
10. Kallaste, E., Rentel, A., Kivi, L. (2024). Vanemahüvitist jagavate perede kogemused. Eesti Rakendusuuringu Keskus CentAR. Tellija: Sotsiaalministeerium. Kättesaadav: <https://sm.ee/sites/default/files/documents/2025-04/Vanemah%C3%BCvitist%20jagavate%20perede%20kogemused%20%28CentAR%29.pdf>
11. Lamb, M.E. (toim.) „The Role of the Father in Child Development” (Wiley, 2010); Sarkadi et al. (2008) „Fathers' involvement and children's developmental outcomes”, Acta Paediatrica 97(2)
12. ESHRE Working Group on Oocyte Cryopreservation in Europe (2017). Oocyte and ovarian tissue cryopreservation in European countries: statutory background, practice, storage and use. Human Reproduction Open, 2017(1), hox003. DOI: 10.1093/hropen/hox003. Kättesaadav: <https://academic.oup.com/hropen/article/2017/1/hox003/3092404>

13. Il Sole 24 ORE (2025). Egg freezing, Italy (and the South) pioneer in Europe. How other countries behave. Kättesaadav: <https://en.ilsole24ore.com/art/egg-freezing-italy-and-southern-europe-pioneer-how-other-countries-behave-AHIQmsIB> (NB: ajakirjandusallikas)
14. Norra Ligestillings- og diskrimineringsloven (Equality and Anti-Discrimination Act, LOV-2017-06-16-51), § 26 — jõustus 1.01.2018, palgauditi nõue laiendatud 2020. aastast.